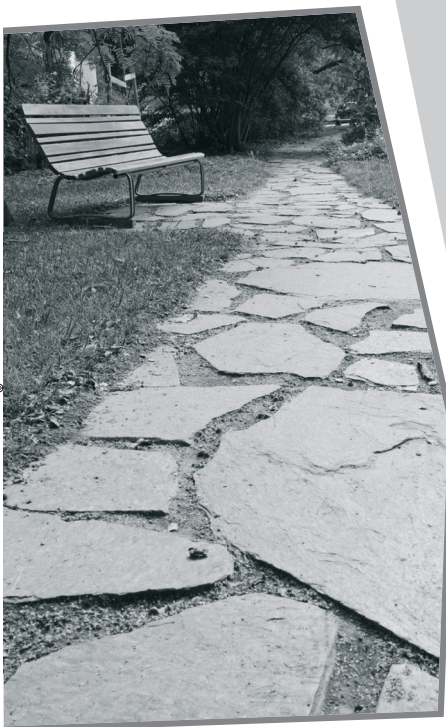

Unelma

PAREMMASTA MAAILMASTA

modernin teemoja suomalaisessa
puutarhataiteessa ja maisema-
arkkitehtuurissa 1900-luvulla

*Kiskonpuisto, Ruskeasuo, Helsinki. Bengt Schalin.
Kuva: Julia Weckman, 2006*

Suomalaisen yhteiskunnan nykyaikaistuminen – teollistuminen, kaupungistuminen, demokratisoituminen ja eriytyminen – loi viime vuosisadalla uudenlaista ympäristöä. Sensyntyyn vaikuttivat osaltaan myös puutarha-arkkitehdit ja maisemasuunnittelijat. Heidän työpanoksensa on varsin vähän tunnettu ja tutkittu. Esillä oleva näyttely pyrkii hahmottamaan, minkälaisia ilmenemismuotoja ”moderni” sai suomalaisessa puutarhataiteessa ja maisema-arkkitehtuurissa viime vuosisadan alkupuolelta 1970-luvulle.

Ilmiönä ja käsitteenä ”moderni” on monimerkityksinen. Kulttuurikriitikot ja tutkijat ovat esittäneet hyvin erilaisia tulkin-toja siitä, mistä modernissa on kysymys. Normaalisakielenkäytössä ”moderni” tarkoittaa uutta, nykyaikaista, ajankohtaista tai muodikasta.

Taiteen ja kulttuurin tutkimuksessa käsite ”moderniteetti” viittaa tavallisimmin 1900-luvun alkupuolen ja keskivälin ilmiöihin, toisinaan jo 1800-luvulla alkaneeseen kehityskulkuun. Tarkastelussa on tällöin yhteiskunnan nykyaikaistuminen eli modernisaatio sekä sen kokeminen ja ilmeneminen taiteessa ja kulttuurissa. Hyvin yleisesti ajankohdan taiteen ilmenemismuodoista käytetään yleisluonnehdintaa modernismi. Yhteiskuntatieteiden käyttämä termi ”modernin projekti” liittyy valistuksen ajan ajatteluun, joka näki lisääntyvän tiedon ja taidon sekä tekniikan edistymisen johtavan ihmisen vapautumiseen ja vapautettuun yhteiskuntaan.

Modernistinen puisto muuttuvassa ympäristössä

Kuva Eläinlääketieteellisen tiedekunnan purkutyömaalta Helsingin Hermannista. Entisen yliopistokampuksen tilalle on rakenteilla uusi asuinalue. Asetelma herättää monia kysymyksiä.

Tutkimuksen puuttuessa emme tiedä, mikä asema "Eläinlääkiksellä" on ollut yliopistoalueiden puistorakentamisessa. Tiivistyvä rakentaminen ja tehostuva maankäyttö ovat muuttaneet monen modernismin henkeen väljästi rakennetun julkisen ympäristön ilmettä pysyvästi. Tällaisia ovat olleet esimerkiksi yliopisto- ja sairaala-alueet, jotka suunniteltiin 1950- ja 60-luvuilla.

Kuvan allas on asemakaavassa suojeltu ja myös puiston ydinosat on tarkoitettu säilytettäväksi. Onko puiston alkuperäisellä, nyt huonokuntoisella kasvillisuudella kuitenkaan oikeasti tulevaisuutta? Kestääkö se rakentamisen ja käytön paineet ympärillään? Tydyttäväkö modernistinen pelkistetty, "ankea", estetiikka pihan tulevien käyttäjien tarpeita? Puisto on todennäköisesti rakennukset suunnitelleen arkkitehti Dag Englundin käsialaa. Kuva: Jyrki Stnkkilä

Näyttely jakautuu neljään temaattiseen osaan:

Kolmas osa, KAUPUNKI LUONNOSSA, tarkastelee kaupunkien viheralueita. Kaupunkien hajakeskittäminen oli aina 1960-luvun loppupuolelle asti kaupunkisuunnitteluideologian johtotähti. Rakentamisen väljentämisen avulla uskottiin voitavan estää elinolosuhteiden kurjistuminen, joka oli leimannut kasvavia kaupunkeja.

Toinen osa, ARJEN YMPÄRISTÖ, kiinnittää huomion puutarha- ja maisemasuunnittelun sosiaaliseen sisältöön. "Valoa, ilmaa ja vihreyttä" oli uuden arkkitehtuurin keskeinen hokema. Näyttävien edustuspuistojen sijaan elämän arkiympäristön hahmottamisesta tuli keskeinen haaste suunnittelijoille.

Ensimmäinen osa, MODERNI PUUTARHA, esittelee modernististen puutarha- ja maisemasuunnitelmien muotokieltä ja esikuvia. Esiteltävissä puutarha- ja puistosommitelmissa on etsitty modernille ajalle ominaista ilmaisua.

Neljäs osa, UUSI MAISEMA, käsittelee laajoja maisemakokonaisuuksia – teollisuuden, liikenteen, maatalouden ja vapaa-ajan ympäristöjä – joita uusi elämänmuoto ja yhteiskuntakehitys muokkasivat.

NÄYTTELYN JÄRJESTÄJÄT
Puutarhataiteen seura ry
Suomen maisema-arkkitehtiliitto MARK ry
Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto,
Maisema-arkkitehtuurin tutkinto-ohjelma

NÄYTTELYHANKETTA OVAT TUKENEEET
Suomen Kulttuurirahasto
Maiju ja Yrjö Rikalan säätiö
Valtion rakennustaidetoimikunta
Uudenmaan taidetoimikunta ja
Suomen rakennustaitteen museo

Näyttelyarkkitehti: Jouni Heinänen
Näyttelysihteeri: Maria Corominas
Näyttelytyöryhmä: Kaisa Linnasalo, Meri Mannerla-Magnusson,
Mona Schalin, Jyrki Sinkkilä, Emilia Weckman.

KIITOKSET

Niina Alapeteri
Anna Bergman
Pekka Hahle, Helsingin kaupunginarkisto
Hilkka Högström, Museovirasto
Leena Iisakkilä
Kaisu Ilonen
Martti I. Jaatinen
Jussi Kaarre, Asuntosäätiö
Maria Karisto, Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto
Leena Karonen, HAMK
Hiroko Kivirinta
Mikla Koivunen
Asta Kuosmanen, Marttaliitto
Jussi Luomanen, Helsingin rakennusvirasto
Tapani Mehtonen, Lepaan puutarhamuseo
Näkymä Oy
Veijo Rouhiainen, Uudenmaan tiepiiri
Minna Piispanen
Jere Saarikko
Tom Simons
Katariina Surakka
Kati Susi-Wolff
Satu Tegel
Pirjo Tiainen-Preikschat, Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto
Heli Vauhkonen
Sinikka Virtanen, Altia Oyj
Eeva Ruoff

Opiskelijoita nurmikolla lehmuksen varjossa Turun Yliopiston Fysiikan ja kemian laitosrakennuksen nurkalla 1960-luvun lopulla. Kuva: Turun yliopiston kuva-arkisto, Kuvaamo Rajala.

Unelma

PAREMMASTA
MAAILMASTA

modernin teemoja suomalaisessa
puutarhataiteessa ja maisema-
arkkitehtuurissa 1900-luvulla

MODERNI PUUTARHA

Maisema-arkkitehtuurin
muuttuvat ihanteet
– tyylistä tyyliin vai irti tyyleistä?

Tapiolan Leimuniitty ja liikenneympyrä. Kuva: Asuntosäätiön arkisto

1900-luvun maisema-arkkitehtuurin modernismi pakenee täsmällistä määrittelyä. Sitä ei ole helppo sovitella arkkitehtuurin historiasta tuttuihin tyylikategorioiden ja "ismeihin". Sen sijaan yksittäiset kohteet tai tiettyyn arkkitehtoniseen yhteyteen, esimerkiksi näyttelykokonaisuuteen kuuluvat puutarhat voivat asettua kuvanveiston, arkkitehtuurin ja puutarhataiteen välimaastoon, joten niiden kohdalla voidaan selkeämmin puhua tyylistä. Tämä koskee esimerkiksi 1920-luvun ranskalaisia ns. art déco -puutarhoja, jotka usein olivat geometrisia perusmuotoja hyödyntäviä värikkäitä, veistoksellisia sommitelmia tai saman vuosikymmenen ns. skandinaaviseen klassismiin lukeutuvia hautausmaasuunnitelmia.

1930-luvun puutarhataidetta on joskus luonnehdittu tyyliiltään "funktionaaliseksi" tai "funktionalistiseksi". Tyylinimike ei ole täysin onnistunut. Se onkin ollut lähinnä käytössä, kun on haluttu erottaa modernin arkkitehtuurin yhteyteen rakennettuja puutarhoja niitä edeltävistä "muoto- ja maisemapuutarhoista". Tosi-asiassa nämä tyyliyrkimykset vaikuttivat pitkään rinnakkain ja usein toisiinsa sekoittuneina. 1930-luvulta alkaen tapahtui kuitenkin vähitellen käänne kohti luonnonläheisempää maisema-arkkitehtuuria, varsinkin laitospääristöjen ja julkisten viheralueiden suunnittelussa. Vaikutteita omaksuttiin Suomeen etenkin Saksasta ja Ruotsista, ja suuntaus jatkui vielä sotien jälkeen 1950-luvulla.

Modernistisen arkkitehtuurin piirteitä, kuten ns. virtavaa tilaa ja epäsymmetrisiä avoimia tilasommitelmia, niukkaa materiaalivalikoimaa, vähäeleisyyttä ja viimeistelyjen yksityiskohtien leimaamaa koruttomuutta esiintyi jo 1930-luvulta alkaen sekä julkisten laitosten että yksityiskotien maisema-arkkitehtuurissa. 1950-luvun lopulta alkaen voi taas havaita pelkistyneen, entistä arkkitehtonisemman ilmaisan voimistuvan. Tuolloin kansainvälisiä vaikutteita kulkeutui Suomeen esimerkiksi myös Yhdysvalloista ja Tanskasta. Kotimaisissa kirjoissa ja aikakauslehdissä julkaistut suunnitelmat ja perspektiivipiirrookset osoittavat selviä yhteyksiä näihin esikuviin.

ARJEN YMPÄRISTÖ

Hyvinvointia kaikille

Istutuksia Paimion parantolassa. Yksityiskokielma.

"Nykyään yhtä yleisiä ovat pienviljelijäpuutarhat, omakotipuutarhat ja siirtolapuutarhat. --- Näemme siis, että puutarhat ovat seuranneet kehitystä ja uudet rakennustyypit ovat tuoneet mukanaan uusia puutarhatyyppejä."

"Omakotitonteilla sijaitsee rakennus useimmiten muutaman metrin päässä kadusta tai tiestä --- ja rakennuksen takana (on) varsinainen puutarha. Kadunpuoleinen osa kuuluu olennaisesti katukuvaan ja istutukset siinä on järjestettävä niin, että ne ja rakennus yhdessä tekevät katukuvan kauniiksi ja miellyttäväksi. ---Toisten samankaltaisten istutusten kanssa (esipuutarha) muuttaa koko omakotialueen hymyileväksi puutarhakaupungiksi."

Elisabeth Koch: Oma puutarhani. 1953

Hygienian ja terveellisuuden merkitys korostui modernin arkiympäristön suunnittelussa. Asuntojen tuli saada valoa, joten rakennukset sijoitettiin maastoon ilmastovasti. Kerrostalon asuinpihoista haluttiin vehreitä, ja ne avattiin ympäröivään luontoon tai puistoihin. Asuntojen viereisille viheralueille rakennettiin urheilukenttiä ja ulkoilupolkuja. Samaan aikaan myös auto ja muut modernin teknologian saavutukset alkoivat näkyä arjessa.

Ihanteellinen asuinympäristö oli puutarhakaupunki. Puutarha-arkkitehdit suunnittelivat myös omakotitaloalueiden pihajärjestelyjä. Moderneilla pientaloalueilla jokaisen tontin etupuutarhan istutukset ja katukuva oli tarkoin määritelty. Omakotitontit mitoitettiin suuriksi hyötyviljelyä varten, mutta elintason noustessa puutarhoissa yhä enemmän vain oleskeltiin ja vietettiin vapaa-aikaa.

Myös laitoksissa asuvien ympäristö suunniteltiin aikakauden ihanteiden mukaiseksi. Sairaanhoidon luonne muuttui modernisaation myötä. Sairaaloissa vietettiin entistä lyhyempiä aikoja entistä tehokkaammassa hoidossa. Potilaat liikkuvat vähemmän kuin ennen. Potilaiden terapia muuttui laitosten omilla hyötyviljelmillä työskentelystä laitosta ympäröivän luonnon ja puutarhan tarkkailuksi.

Siirtola- ja koulupuutarhat olivat merkittävä osa modernia sosiaalipolitiikkaa. Vähävaraisten kaupunkilaisperheiden vapaa-ajanviettomahdollisuuksia haluttiin parantaa ja samalla opettaa kaupunkilaisviljelijöille ja koululaisille omaehtoisen työnteon merkitystä. Puutarhat olivat tarkasti suunniteltuja ja viljelyssä tuli noudattaa mm. lajivalikoimaa ja kasvien kasvatapaa koskevia yksityiskohtaisia määräyksiä.

KAUPUNKI LUONNOSSA

Puistoista viheralueiksi

Turun Yliopiston keskusaukio 1960-luvun lopulla.
Kuva: Turun yliopiston kuva-arkisto, Kuvaamo Rajala.

” Nykyajan tunnuksena ei enää ole ”puistoja kaupunkiin”, vaan ”kaupungit puistoihin”, ts. rakennukset luonnon piiriin. Siten sulautuvat pihat ja tonttialueet yhdessä viereisten rakentamattomien alueiden kera suureksi yhtenäiseksi puistokaupungiksi, missä ihminen ja luonto jälleen voivat löytää toisensa, niin että elämän raikkaus ja ilo voivat palata kaupunkiin, mistä suurkaupungistuminen jo oli ne melkein karkottanut. ” Otto-Iivari Meurman: Asemakaavaoppi (1947)

Julkiset puistot olivat tulleet osaksi kaupunkirakentamista 1800-luvun kuluessa. Puistosuunnitelman laatiminen oli yksi

merkittävimmistä puutarha-arkkitehtien työtehtävistä aina 1960-luvulle asti. Modernismin aika merkitsi kaupungeissa myös siirtymistä yksittäispuistojen suunnittelusta kokonaisvaltaisempaan tarkasteluun: puistojärjestelmien, viheralueiden ja niistä muodostuvien verkostojen suunnitteluun, joka usein liittyi kaavoitustoiimeen. Viheralueiden tehtävänä oli tarjota ”virkistystä kaupunkielämän kuumeisen hyörinän uuvuttamalle asukkaalle”.

Puutarha-arkkitehtien tehtäväkenttä laajeni ja ammattikunta otettiin toisinaan, kuten Tapiolassa, mukaan asuinalueiden ja julkisten rakennusten ympäristöjen luomiseen jo suunnitteluprosessin alku-

vaiheessa. Myös puistotoiminnot monipuolistuivat, leikki- ja pelikentät tulivat osaksi kaupunkiviheralueita.

Asuinalueiden suunnittelua leimasi maailman mallien mukaisesti hajasijoittaminen ja erilaiset puutarhakaupunki-ihanteet. Lähiöperiaatteen mukaan kaupunki koostui metsä- ja viljelysalueiden erottamisesta ”asumakunnista”, niiden sisällä olevista ”asumalähiöistä” ja edelleen ”asumasoluista”. Mallin mukaan rakennettuja uusia asuinalueita alettiin myöhemmin kutsua metsäkaupungiksi. Niiden kiinteänä osana oli pääosin luonnonmetsästä koostuva puistoverkosto. Luonnonmetsäket ja korttelipihoilla mahdollisimman runsaslukuisina säilytetyt yksittäispuut loivat mielikuvan kaupungista keskellä luontoa.

UUSI MAISEMA

Laajeneva tehtäväkenttä – puutarha-arkkitehdista maisemasuunnittelijaksi

Teknologian kehitys 1900-luvun kuluessa asetti yhä moninaisempia tehtäviä suunnittelijoille. Laajamittainen tie- ja vesirakentaminen sekä teollinen tuotanto muuttivat ympäristöä – usein rajustikin.

Liikenneympäristöjen puutarhasuunnittelulla on jo perinteitä 1800-luvulta rautatieasema- ja kanavaympäristöistä. Autoistumisen myötä tieympäristöihin alettiin kiinnittää huomiota vähitellen 1940-luvulta lähtien. Laajoja ympäristösuunnitelmia osana väyläsuunnittelua toteutettiin Suomessa vasta 1960-luvulla pitkälti saksalaisten ja amerikkalaisten esikuvien pohjalta.

Tehdasyhdyskunnissa puutarhasuunnitelmia laadittiin aluksi lähinnä asuinalueille, mutta myös konttoreiden lähiympäristöihin. Omalta osaltaan nämä olivat muovaamassa yhtiöiden julkista kuvaa. Teollisuuden aiheuttamat haitat, kuten pöly, melu ja visuaaliset haitat, alettiin tiedostaa

1950-60-luvuilla yhä selkeämmin ongelmiksi, joihin myös maisemasuunnittelun avulla etsittiin ratkaisuja mm. suojaistuksilla. Teollisen mittakaavan maisemarakennustöitä, kuten kaatopaikkojen kunnostussuunnitelmia tehtiin 1970-luvulta alkaen.

1960-luvun lopulla suunnittelijoiden työtehtävät laajenivat puistoista ja viheralue-suunnitelmista osaksi kaavoitusta. Laadituilla maisemaselvityksillä ja -analyysillä pyrittiin ohjaamaan maankäyttöä ja otamaan huomioon kunkin alueen luonto, kulttuuri ja visuaaliset arvot. Maaseutumaiseman maisemanhoidon kysymyksiä oli jo alettu käsitellä neuvonnan ja maisemasuunnitelmien avulla 1940-1950-luvulta lähtien.

Myös maisema-arkkitehdin ammattialan muotoutuminen sotien jälkeisessä Suomessa on ollut osa maan modernisaatiota. Maisema-arkkitehtien koulutus alkoi Helsingin

yliopistossa vuonna 1964, josta se siirtyi viiden vuoden kuluttua TKK:n arkkitehtiosastolle. Sitä ennen oppi oli haettu pääasiassa Saksasta ja Tanskasta. Ammatikunta järjestäytyi heti sotien jälkeen. Suomen puutarha-arkkitehdit ry perustettiin vuonna 1946. Ammattinimike 'maisema-arkkitehti' tuli käyttöön 1970-luvun kuluessa.

"Maisemasuunnittelun entistä enemmän perehtyneiden suunnittelijoiden tarpeen näkee kuitenkin missä tahansa, kun katsoo ympärilleen. Siitä huolimatta, että meillä on hienosti maisemaan sijoitettuja rakennuksia, yleiskuva rakennettujen alueiden maisemassa on ankea. Eikä tämä johdu rakennuksista, vaan myös luonnonelementtien, maaston, maaperän veden ja kasvillisuuden käsittelytavasta."

Leena Iisakkila: Mikä on maisemasuunnittelija? – Arkkitehti uutiset 20/1976.

Tarvontie, Espoo. Kuva: Martti I. Jaatinen